

ISTORIE, ETNOPSIHLOGIE ȘI CULTURĂ ÎN EPOCA JUNIMII: CONTEXT GERMAN

ALEXANDRU ZUB

O promisiune imprudentă, făcută de dragul unei inițiative ce nu mă putea lăsa indiferent, mă pune în situația de a reveni acum asupra unei teme despre care am mai scris, pentru a defini sugestiile etnopsihologiei în evoluția discursului istoric¹. Dacă o reiau aici, pe scurt, este pentru a propune o deschidere mai largă, spre literatură și spre cultură în ansamblu. Experiența Junimii, mai ales în faza ieșeană, poate prilejui un bun sondaj sub unghiul amintit. Căci deși se situa critic, uneori și hiper critic, față de înaintași, Junimea continua în fond o tradiție și era atentă, ca orice fenomen de cultură autentic, la noile achiziții privind științele despre om.

Romantismul făcuse deja incursiuni în zonele abisale, punând la lucru psihologia și accentuând dimensiunea spirituală a istoriei ca *Geisteswissenschaft*². A doua jumătate a secolului XIX a impus însă o preocupare mai sistematică, îndeosebi după ce H. Steinthal și M. Lazarus au făcut să apară, la Berlin, *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* (1859). O asemenea direcție, etnopsihologia, valorifica noțiunea hegeliană de *Volkgeist* și psihologia lui J. F. Herbart, definindu-se inițial ca un amestec de etnologie descriptivă, sociopsihologie și logică socială. Abia W. Wundt, în generația următoare, avea să-i asigure însă (*Völkerpsychologie*, 1900 etc.) mai multă autonomie față de disciplinele conexe. Interesul se deplasa de la individ spre creația colectivă, plasată în istorie, cultură, artă.

¹ Al. Zub, *Junimea. Implicații istoriografice*, Iași, 1976, p. 262-269; *De la istoria critică la criticism*, București, 1985, p. 223-233.

² Abel Miroglio, *La psychologie des peuples*, Paris, 1965; A. Dupront, *Problèmes et méthodes d'une histoire de la psychologie collective*, in *Annales ESC*, 16, 1961, p. 3-11; J. Le Goff, *La nouvelle histoire*, Paris, 1978, p. 59-60.

Preocupați să se autodefinească mai riguros, românii s-au arătat sensibili la ofertele etnopsihologiei, pregătite de altfel și prin lecturi din Herder, Fichte, Humboldt, Savigny, Ranke, pentru a nu cita decât nume ilustre ale gândirii germane³. Dacă abordăm iarăși implicațiile acestei gândiri în contextul Junimii, focalizând interesul spre mesajul etnopsihologiei de sursă germană, este pentru că întâlnirea unor spirite eminente precum Maiorescu, Eminescu, Xenopol, Slavici, cu acea etnopsihologie a avut consecințe importante în cultura română. Se înțelege, nu putem dezvolta aici o asemenea temă. Ea merită însă a fi reluată cu toate precauțiile de context istorico-cultural și în perspectiva impusă de filosofia culturii în ultimul secol.

Să notăm deocamdată că ceea ce Guizot numise „la partie philosophique de l'histoire“ era nu mai puțin, ba poate chiar mai ales, o preocupare germană, asupra căreia T. Maiorescu ne-a și prevenit în *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form* (1860). Istoria politică începea să piardă din hegemonia ei absolută în favoarea istoriei civilizației, formulă dezvoltată de un H. T. Buckle, a cărui *History of Civilization in England* a cunoscut o mare vogă în cercul Junimii, în Franța de F. Guizot, A. Comte, Ed. Quinet, ș.a., iar în America de W. E. H. Lecky și J. W. Draper, pentru a nu aminti decât nume la care s-a referit, critic, mai ales A. D. Xenopol⁴. O asemenea îndrumare venea îndeosebi de la T. Maiorescu, a cărui ucenicie germană îi asigurase un vast cadru referențial, indiferent de sursă. Năzuința de a se afirma ca entitate distinctă în concertul lumii favoriza interesul pentru ceea ce antropologul Adolf Bastian numise „ideea etnică“ (*Völkergedanke*), ca dimensiune specifică, ireductibilă (*Elementargedanke*)⁵. K. Hillebrandt încă poate fi amintit în acest sens, alături de inițiativele etnopsihologice ale lui M. Lazarus, H. Steinthal, Chr. A. Lobeck și alți slujitori ai domeniului⁶.

Junimea puna astfel în valoare, prin mentorul ei, prin Xenopol, prin Eminescu, după cum vom arăta, sugestii luate mai ales din studiile germane de psihologia popoarelor. Se pot cita însă și preocupări anterioare, la Kogălniceanu și Russo de exemplu, cei pe care Ibrăileanu îi definea ca prejunimiști, iar exegeza mai nouă i-a pus în relație directă cu sursele germane⁷. S-a identificat chiar un „model german“ în alcătuirea Junimii (Andrei Corbea)⁸, urmărindu-se

³ Al. Zub, *De la istoria critică...*, p. 223–224.

⁴ Cf. idem, *Junimea...*, p. 254–262.

⁵ A. Bastian, *Der Völkergedanke im Aufbau einer Wissenschaft von Menschen*, 1881.

⁶ *Enciclopedia italiană*, XXVIII, Roma, 1935, p. 462–464.

⁷ Șt. Zeletin, *Romantismul german și cultura critică română*, în „Minerva“, II, 1929, 3, p. 63–83; Paul Cornea, *Die deutsche Kultur und die achtundvierziger Bewegung in Rumänien, in Rumänisch-deutsche Interferenzen*, hrg. v. Klaus Heitmann, Heidelberg, 1986, p. 73–90.

⁸ Andrei Corbea, *Zur Problematik eines „deutschen Modells“ der Junimea-Gesellschaft*, in *Culture and Society*, ed. by Al. Zub, Iași, 1985, p. 101–111. Versiune română (*Cu privire la*

apoi diverse conexiuni și interferențe ale acelei societăți cu lumea germană⁹. Totuși dimensiunea etnopsihologică e încă destul de vag conturată, chiar și în lucrarea mai amplă asupra etnoistoriei, ca domeniu interdisciplinar, a lui Paul Simionescu¹⁰.

Dacă generația pașoptistă, preocupată a-și întemeia programul de resurrecție pe valorile populare, făcuse apel îndeosebi la Herder și Frații Grimm, dacă istoricii se apropiaseră cu predilecție de Ranke (notoriu fiind cazul lui Kogălniceanu), însă și de folclor ca autentică „arhivă a popoarelor”¹¹, noua generație strânsă în jurul lui T. Maiorescu manifestă un interes aparte, specific cultural, pentru civilizație, psihologie colectivă. Exemplul cel mai notoriu e A. D. Xenopol, care și-a trecut doctoratul în filosofie, la Universitatea din Giessen, cu o teză despre *Istoriile civilizațiunii*¹², în care influența doctrinei lui Steinthal și Lazarus din *Zeitschrift für Völkerpsychologie* e mai mult decât evidentă, chiar dacă studiosul și-a exersat spiritul critic mai ales pe lucrări franceze și anglo-saxone. Conștiința colectivă era un concept stimulant în mai toate istoriografiile¹³. Ceea ce Hegel numai sugerase prin *Volksgeist* devenea, acum, o disciplină preocupată de elementele și legile dimensiunii sufletești și spirituale a vieții popoarelor¹⁴. Interesul pentru procesele psihice ivite în geneza și dezvoltarea unei comunități etnice, pentru fenomenele de creație colectivă prin limbă, artă, mituri, religie, obiceiuri, drept, cultură etc. definește această direcție. În cazul lui Xenopol, îndrumarea venea de la Maiorescu și de la măestrii germani frecvențați în anii 1867–1871. „Baza istoriei este psihologia popoarelor”, conchidea Xenopol, invocând consensual și autoritatea lui Eugen Dühring, ale cărui obiecții la adresa sistemului bucklean îi confirmau propriile rezerve¹⁵. Pe etnopsihologie înțelegea să-și sprijine în viitor efortul de sistematizare epistemică a istoriei. Avea la îndemână textele de bază din *Zeitschrift für Völkerpsychologie* și ar fi voit să le publice alături de o psihologie scrisă de Maiorescu în spirit herbartian. O idee rămasă în suspensie. Opera lui Maiorescu are însă destule elemente afine cu *Völkerpsychologie*, de la primele studii pînă la *Istoria contemporană a României*.

În ce-l privește pe Xenopol, opțiunea lui era categorică și spera ca prin etnopsihologie să imprime „o direcțiune bună cercetărilor și studiilor istorice”.

critica „modelului german” al Junimii), în *Cultură și societate*, ed. Al. Zub, București, 1991, p. 242–257.

⁹ Alexandru Piru, *Die „Junimea” – Bewegung und die deutsche Kultur*, în *Rumänisch-deutsche Interferenzen*, p. 91–102.

¹⁰ Paul Simionescu, *Etnoistoria – convergență interdisciplinară*, București, 1983.

¹¹ A. Russo, *Scrieri alese*, București, 1970, p. 260.

¹² Se cunoaște doar versiunea românească din „Convorbiri literare”.

¹³ Al. Zub, *De la istoria critică...*, p. 226.

¹⁴ Cf. E. Rothacker, *Probleme der Kulturanthropologie*, 1965.

¹⁵ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, II, București, 1932, p. 62.

Despre întemeitorii noii discipline, îl scria lui I. C. Negruzzi, la 25 august 1869: „lucrările acestor oameni pe un tărâm cu totul nou m-au atras cu putere nespūsă, m-au atras pentru că sînt congenitale cu cele după care aspir eu. Cînd am scris înfiul articol despre *Cultura națională* [1868], nu le cunoșteam. Poți să-ți închipui ce bucurie am avut, în urmă, cînd am văzut că eu aplicasem în cercetarea mea, atît de necompletă în fond, aceleași principii“, întemeind „istoria și politica“ pe psihologie, pe „conștiința sufletului poporului“. Lecțiile lui Maiorescu de psihologie i-l descoperiseră pe Herbart, iar prin acesta a ajuns la Steinthal și Lazarus, bucuros că ideile astfel asimilate puteau nutri cu folos, în țara sa, studiile istorico-filosofice¹⁶. Proiectul lui Xenopol a rămas în suspensie. Adeziunea sa la etnopsihologie ca mijloc de a imprima istoriei o respirație filosofică rămîne însă semnificativă. În lumina ei îi putem aprecia cum se cuvine interesul pentru *Istoria toleranței religioase la români* de Hasdeu (1868), pentru *Cronica Hușilor de Melchisedec*, lucrări pe care Xenopol le examina din perspectiva studiului vieții colective. El însuși a scris acele *Studii asupra stării noastre actuale* (1871), preocupat de istoria spiritului public, a moravurilor, a mentalităților și recomanda Junimii un ciclu de prelecțiuni cu privire la „principiile reprezentate de popoare“ (1873), principii la care s-au referit între alții și Maiorescu, Slavici, Eminescu, ideea de *ideal* colectiv, de model etnocultural fiind curentă în epocă¹⁷. I. Slavici a întreprins o paralelă caracterologică între români și unguri, apelînd la istorie, statistică, etnografie și se gîdea chiar sub acest unghi la o *psihologie universală*, rămasă un simplu proiect¹⁸.

Lăsîndu-i la o parte pe junimiștii mai străini de cultura germanică, dar totuși interesați de aspecte ale etnopsihologiei (V. Conta, G. Roiu ș.a.), să menționăm cît de sumar aportul unui Eminescu în acest domeniu, Fie numai și spre a sugera cît de adînc a rodit etnopsihologia germană în spațiul cultural românesc. La Viena, la Berlin, el s-a interesat asiduu de acest domeniu, în care vedea un bun suport de autodefinire și în consecință de pedagogie colectivă. *Caietele* sale, mustind de lecturi și în note critice, indică o preocupare obsesivă, poate cea mai persistentă, căci ținea de marea lui suferință cu privire la „neamul nevoii“, „neamul mizeriei“, „neamul sărăciei“, cum i-a numit adesea pe compatrioții săi. Din toate, atrage luarea-aminte un lung text programatic, *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie*, transcris din revista lui Steinthal și Lazarus, text asupra căruia exegeza eminescologică s-a oprit adesea¹⁹. Nu

¹⁶ *Ibidem*, p. 51-52.

¹⁷ Cf. C. Leonardescu, *Idealul popoarelor în secolul nostru*, în „Convorbiri literare“, XIX, 1885, p. 773-784. Vezi și T. Vianu, *Opere*, II, București, 1972, p. 155.

¹⁸ Toroușiu, *op. cit.*, p. 223.

¹⁹ *Textul german integral din manuscrisul eminescian* 2285, traducere și transcriere de Adela Perju, în *Caietele Mihai Eminescu*, București, III, 1975, p. 168-195, IV, 1977, p. 198-228, V, 1980, p. 157-219.

încăpe îndoială că l-a interesat relația dintre psihologie, antropologie și istorie, ca discipline apte să contribuie la definirea *spiritului național*, sintagmă din care ultimul nostru mare romantic a făcut o temă de continuă meditație, asociindu-i în sprijin și etnologia, dreptul, lingvistica, filosofia, ca domenii complementare și convergente. W. v. Humboldt, Karl Ritter, F. Herbart îi alimentau, între alți gânditori germani, viziunea organicistă. Alte nume ar putea fi încă amintite (Berghaus, Frankeiheim, Riehl, Galz, Eckstein etc.) pentru a sugera numai amplitudinea acelor preocupări, din care s-a nutrit și concepția filosofică a lui A. D. Xenopol²⁰. Etnopsihologia constituia, la amândoi, „o călăuză în labirintul istoriei“, după expresia lui Eminescu²¹. Să adăugăm numai decît că această călăuză înlesnea eforturile Junimii de a scoate problema specificului de sub zodă estimărilor emotive și prin aceasta de a imprima astfel politicii culturale direcții cît mai realiste.

GESCHICHTE, ETNOPSICHOLOGIE UND KULTUR ZUR ZEIT DER „JUNIMEA“ –
GESELLSCHAFT. DAS DEUTSCHE MODELL

ZUSAMMENFASSUNG

Es wird gezeigt, wie führende Geister der „Junimea“ – Gesellschaft, – Maiorescu, Eminescu, Xenopol und Slavici –, die in der deutschen Etnopsychologie enthaltene Botschaft rezipiert haben. Aus den Ausführungen erhellt u.a.: die Aufmerksamkeit, die Maiorescu dem von Adolf Bostian geprägten Begriff „Völkergedanke“ geschenkt hatte; die Einflüsse deutscher Etnopsychologie in Xenopols wissenschaftlichem Werk; die „obsessive“ geistige Anteilnahme, die Eminescu diesem Fachbereich entgegengebracht hatte.

²⁰ Al. Zub, *De la istoria critică...*, p. 230.

²¹ *Eminescu despre cultură și artă*, ed. D. Irimia, Iași, 1970, p. 26.